

■ Melahet BABAYEVA

26 noyabr 2016

WWW.KASPI.AZ

Yaradıcılığının xəlqi ruhu, folklorla yaxınlığı, milli özünəməxsus koloriti ilə seçilən Hacı Kərim Sanılı poeziya aləminə Füzuli, Vagif, Zakir kimi sənətkarların, xüsusilə aşiq şeirin təsiri ilə gəlmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin üzvü, şair, maarifçi, ictimai xadim olan Hacı Kərim Sanılı eyni zamanda öz şeirlərində milli folklor ənənələrinin qorunmasında da mühüm işlər görmüşdür.

Hacı Kərim Kərbəlayi Hüseyn oğlu Saniyev 1878-ci ildə Qazax qəzasının Çaylı-Kəsəmən kəndində doğulmuşdur. O, ilk təhsilini mollaxanada almış (1886-93), Qazaxda dördillik rus-tatar məktəbində oxumuş, daha sonra isə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir (1898). Təhsilini tamamladıqdan sonra Nuxa (Şəki) qəzasının Xaçmaz kənd I sinifli məktəbinə müdir və müəllim təyin olunmuşdur. (1898-1902). Hacı Kərim Sanılı daha sonralar Gəncə şəhər rus-müsəlman məktəbində (1902-1904), Qazax qəzasının Poylu və Dağ Kəsəmən ibtidai məktəblərində də (1905-18) müdir işləmişdir.

Məlum olduğu kimi, XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanda ziddiyətli siyasi re-

qalxmışdı. Həmin dövrdə bununla əlaqədar görkəmli maarifpərvər F.Köçərli "İrşad" qəzetində yazırdı: "Paxil və həsəd və iftira səbəbi ilə nahaq və bicərm məhbus olanlar həm Qazax mahalında cənab Ağabəy Qiyasbəyov və müəllim Hacı Kərim Saniyevdir... Bunları güdaza verən ancaq öz içimizdən törəyən xaricməslək mürtədlər olubdur ki, divanbəyinin və uyezd naçalnikinin ətrafında quyuqlarını bulayıb dəyanət və rəzalətləri ucundan millət xadimlərini bad-fənaya verməyi özlərinə böyük hüner və qərəz bilirlər".

Həbsdən azad olduqdan sonra da H.K.Sanılı inqilabi fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. O, gizli fəaliyyət göstərən "Difai" partiyasının təşkilatçılarından idi.

1910-cu ilin iyununda Sanılı Qafqaz Təhsil Dairəsi direktorunun icazəsi ilə Sankt-Peterburq Müəllimlər İnstitutunun nəzdində açılmış əl əməyi kursuna ezam olundu. Peterburq həyatı Sanılının ictimai-siyasi cəhətdən formalaşmasında çox mühüm rol oynadı. Nəticədə 1917-ci ildə H.K.Sanılı Tiflis hümmətçilərinə qoşularaq həmin partiyanın fəallərindən biri oldu.

rində məsələ qaldırılmış və istəyinə nail olmuşdur.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Sanılı iki il Qazax qəzasının xalq hakimi vəzifəsində işləmiş "Yeni kənd" jurnalının məsul katibi olmuşdur.

Rus, fransız və fars dillərini mükəmməl bilən Hacı Kərim Sanılı 1922-ci ildə N.Nərimanovun təklifi ilə Bakıya gələrək 1922-ci ilin mayından 1924-cü ilin sonuna kimi Yeni Türk Əlifba Komitəsinin açdığı kurslarda dərs demişdir, dövrü mətbuat səhifələrində kənd məktəblərində təhsilin keyfiyyəti, elmin əhəmiyyəti haqqında müntəzəm çıxış etmişdir. "Politexnik"də müəllim kimi çalışmışdır, Azərbaycan İstehlak-Kooperasiya İnstitutunda dərs hissə müdiri (1933-35), Sovet Ticarəti İnstitutunun nəzdindəki işçi fakültəsində müəllim (1933-36), Azərbaycan Dövlət Elmi-tədqiqat İnstitutunda elmi işçi, Bakı xalq maarifi şöbəsində inspektor, paytaxtın 25 sayılı orta məktəbində rus dili müəllimi (1936-37) kimi işləmişdir.

Sanılı Bakı Xalq Maarif Şöbəsinə müfəttiş vəzifəsində işləyərkən Bakı şəhərində aparılan genişmiq-

tirakını fəxrlə-fəxaretlə təsdiq edib.

NKVD zirzəmisində gündə bir neçə dəfə döyüldü-söyüldəndən sonra müstəntiq: "Sən xırda burjuva şairi-sən, boynuna al! - deyəndə Hacı Kərim Sanılı cavab verir ki... Olsa-olsa mən böyük burjuva şairi olaram! Amma düzünü bilmək istəyirsənsə, mən el şairiyəm!"

Hacı Kərim Sanılı son dərəcə mürəkkəb, ağır və ziddiyətli yaradıcılıq yolu keçmişdir. Onun imzasına mətbuat səhifələrində yalnız 1918-ci ildən təsadüf edirik. H.K.Sanılı folklor, klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı və mütərəqqi dünya Ədəbiyyatı ənənələrini davam etdirirdi.

H.K.Sanılı xalqın həyat və mübarizəsində maraqlı mövzular əlaqə onları öz əsərlərində günün tələbləri səviyyəsindən işıqlandırmışa çalışırdı. Şeirləri "Maarif və mədəniyyət", "Şərq qadını" jurnallarında, "Ədəbiyyat" və "Kommunist" qəzetlərində, habelə digər nüfuzlu mətbuat orqanlarında dərc olunurdu. İstər ictimai-siyasi, istərsə də ədəbi fəaliyyətində həmişə haqqı, ədaləti müdafiə edir, bu yoldan dönmürdü.

Onun ilk kitabı ("Canavarlar hökuməti") 1918-ci ildə nəşr edilmişdir. 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti zamanında Bakıda "Novruz" mətbəəsi tərəfindən "Yeni şərqçilər" kitabı buraxılıb. Bundan sonra "Kəndimiz və Aran köçü" (1927), "Namus davası" (1927), "Zülmün sonu" (1927) və "Turud qaçaqları" (1935), (1964), "Seçilmiş əsərləri" (1993) şeir kitabları nəşr edilmişdir.

H.K.Sanılın bütün əsərlərindən içindən qırmızı xətt kimi keçən vətənə, xalqa və ana dilinə məhəbbət hissi, ölkəmizin gözəlliklərinin, yeraltı və yerüstü sərvətlərinin bədi tərənnümü oxucunu rıqqətə gətirir. Şeirlərin hamısı xalq yaradıcılığı üslubundadır. Heç bir şeirin nə əvvəlində, nə də möhür bəndində müəllifin adı var. XX əsrdə Azərbaycan Ədəbiyyatında ilk tarixi poema janrının əsasını qoyan Hacı Kərim Sanılı şeirlərində ərəb, fars və digər dillərdən keçmə sözlərə rast gəlinir. Dil məsələsinə çox ciddi yanaşan ədib 1934-cü ildə Azərbaycan yazıçılarının I qurultayında bu mövzu ilə əlaqədar çıxış edərkən öz dilini bəyənməyib, özgə dildə danışanlara:

*Bundan sonra təzə yollar açılar,
Bu yollara əlvan çiçək saçılar.
Özge şivə, özge sözdən qaçılar.
Daha bir də biz uymaq hər yada.*

- deyərək ərəb, fars və rus mənşəli ifadələrdən qaçmağı tövsiyə edirdi.

Hacı Kərim Sanılının yaradıcılığını yaşadığı dövrdə ədəbi tənqid maraqla qarşılanmışdı. Tənqidçi Əli Nazim "Ədəbi cığırdaşlarımız haqqında" adlı məqaləsində: "Bizdə kəndli ədəbiyyatı hənz böyük bir kütləvi hadisə olmamışdır. Onun yalnız bir nümayəndəsi vardır ki, o da Sanılıdır" - deyərək şairin kənd mövzusunda bəhs edən əsərlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Əli Nəzmi başqa məqaləsində də: "İndiyə qədər bizdə şəhər kəndə qarşı qoyulurdu. Lakin Sanılı bizdə ilk dəfə olaraq kəndin şəhərləşməsi lazım gəldiyini ortaya atdı və bunu şeirlərində tərənnüm etməyə başladı" yazırdı. Professor B.Çobanzadə isə onun xalq poeziyasından istifadə faydalandığını yüksək qiymətləndirərək yazırdı: "...Sanılının əsərləri indiyə kimi bəhs etdiyimiz yeni aşiq ədəbiyyatının zirvəsidir".

H.K.Sanılının əsərləri gərgin axtarışlar nəticəsində arxivlərdən, müxtəlif dövrü mətbuat orqanlarından qismən toplana bilmişdir. Onun əsərlərinin tədqiqi 20-30-cu illər folklor ənənələrinin, poeziyasının dolğun mənərəsinə tədqiq etməyə imkan vermişdir.

XƏLQİİLİK

jimlər bir birini əvəzləsələr də əsasən intibah dövrü kimi səciyyələndirilmişdir. Bu dövrdə milli oyanış, xalq hərəkatları, inqilablar, azadlıq və müstəqillik uğrunda çarpışmalar, milli mətbuatın inkişafı, maarifçilik kimi ideyalar təşəkkülünü tapmışdır. Hacı Kərim Sanılı da bu dövrdə savadsızlığı aradan qaldırmaq məqsədilə qızlar məktəbi açmaq uğrunda mübarizə aparmışdı.

Ağır maddi ehtiyac içərisində yaşayan Hacı Kərim nəhayət, 1905-ci ildə Qazaxda Poylu kənd məktəbinə müdir təyin edilərək bu mühitdən qismən uzaqlaşmışdı. Qazax qəzasının ayrı-ayrı kəndlərində yeddi məktəb binasının tikilməsi haqqında tərtib olunmuş layihəni çara təsdiq etdirən, həmin binaların tikintisinə lazımı qədər maliyyə vəsaiti ayrılmasına nail olan da məhz Hacı Kərim Sanılı idi. Layihəyə əsasən, həmin binalardan birinin Çaylı kəndində tikilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bu məktəb də tikilmiş və 1924-cü ildən 1989-cu ilədək Çaylı 1 sayılı orta məktəbi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Yeri gəlmişkən, H.K.Sanılı 1913-cü ildə pedaqoji fəaliyyətinə görə III dərəcəli müqəddəs Stanislav ordeni ilə təltif edilmişdir.

Sonralar Dağkəsəmən kəndinə köçən Sanılı ictimai-siyasi fəaliyyətlə məşğul olduğuna görə 1906-cı ildə həbs edilmişdir. Buna görə dövrünün ziyalıları da onun müdafiəsinə

1917-ci ildə çarizmin devrilməsi ilə əlaqədar ictimai-siyasi hadisələrin təsiri Qazaxda da hiss olunurdu. Bu zaman Qazax qəzasının idarə edilməsi kəndlilər tərəfindən ictimai rəyde böyük nüfuz sahibi Hacı Kərim Saniyevə tapşırıldı. Yaranan əlverişli məqamdan uzaqqörənliklə istifadə edən Firidun bəy Köçərli Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsini təcili olaraq Gəncəyə köçürmək qərarına gəldi. Hətta Gəncənin yol uzaqlığından ehtiyat edən Firidun bəy məsələni təcili həll etmək üçün 1918-ci ildə Qazax qəza qubernatoru Hacı Kərim Sanılının yanına gəlir, Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin Qazaxda yerləşdirilməsi üçün bina istəyir. O, keçmiş müəllimi Firidun bəy Köçərliyə mehribanlıqla qarşılayır, bu işə ürəkdən tərəfdar olduğunu bildirir. Hacı Kərim Qazaxın məşhur xeyriyyəçilərindən və dəyərli insanların olan Məşədi İbrahimi yanına çağırır məsələni onunla həll edir.

Azərbaycanda milli hökumət qurulanda H.K.Sanılı yerli əhalini müstəqil Azərbaycan dövlətini müdafiəyə, ona sədaqətə xidmətə çağırırdı. Hacı Kərim Sanılı 1918-1920-ci illər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin üzvü olmuş, sosialistlər fraksiyasını təmsil etmiş, Qazax seminariyasına maliyyə vəsaiti ayrılmasından ötrü parlamentin iclasla-

yaslı məktəb quruculuğu və savadsızlığın ləğvində misilsiz xidmətlər göstərir. Onun "Böyüklər üçün əlifba kitabı" (1924), "Türk əlifbası" (1927), "Üçüncü il" (1927), (təkrar nəşrləri 1929, 1930), "Zülmün sonu" (1927), "Türk əlifbası" (1930) və s. dərslikləri xalqın maariflənməsi işində müstəsna rol oynamışdır.

Lakin bütün bu xidmətlərinə baxmayaraq 1930-cu illər repressiyası Hacı Kərim Sanılıdan da yan keçmədi. Hacı Kərim Sanılını 1937-ci il iyunun 3-də sorğu-sualsız həbs etdilər. NKVD-nin 1-ci şöbəsinin təhlükəsizlik leytenantı Klimentiy 12493 nömrəli istintaq işinin materiallarına əsaslanaraq heç bir partiyanın üzvü olmayan, Azərbaycan vətəndaşı, şair, Ticarət və Kooperasiya İnstitutunun müəllimi H.K.Sanılının əksinqilabi-millətçi təşkilatında fəaliyyət göstərdiyini "müəyyənləşdirir" və vətənə xəyanət maddələri ilə həbs edir. H.K.Sanılı haqqında qaldırılan cinayət işinin qərarında, həmçinin göstərilir ki, "Qolçomaq ailəsindən olan H.K.Sanılı Azərbaycanın sovetləşməsi zamanı "Əzrail" firqəsi adlı təşkilat yaratmışdır. Hazırda Ticarət və Kooperasiya İnstitutunun müəllimi olan şair, yazıçı Azərbaycan təhlükəsizlik işçilərinin nəzər-diqqətini cəlb etmişdir".

Müəllim, şair və ictimai xadim kimi tanınan Hacı Kərim Sanılıya zindanda aylarla işgəncə verilmiş və o, bu işgəncələrə tab gətirməyib ömrünün 60-cı ilində NKVD zirzəmisində dünyasını dəyişmişdir.

9 iyun 1937-ci ildə "Ədəbiyyat qəzeti" Azərbaycan Yazıçıları İttifaqının fikrini ifadə edərək yazırdı: "Sovet Yazıçıları İttifaqında Sovet Ədəbiyyatını və onun əsasını dağıtmağa çalışan Y.V.Çəmənzəminli, Sanılı, H.Cavid, M.Muşfiq, A.Musaxanlı, S.Hüseyn kimi düşmənlərə yer yoxdur".

İstintaq-sorğu protokollarından o da məlum olur ki, istər çarizm dövründə, istər Cümhuriyyət zamanında, istərsə də Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra H.K.Sanılı xalqın azadlığı, vətəninin müstəqilliyi, millətinin savadlanması uğrunda mübarizələrdə fəal iş-

ANIM

22